

01406

K. O. L. (småbryt)
B. ger. Jant

B 123/1944

D. II.

B

BIRGER JARL.

Scott's

Edinburgh

BIRGER KARL

B

BIRGER JARL.

NÅGRA MINNESBLAD

AF

DEN 21 OKTOBER 1854

(dagen då hans bildstod i Stockholm afläcktes).

Med en afbildning af bildstoden.

STOCKHOLM.

ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

BIRGER JARL

NAGRA MÄNNEBLAD

ÅR 1854

Med en afhandling af H. Thimgren.

STOCKHOLM

STOCKHOLM. TRYCKT HOS C. M. THIMGREN, 1854.

FÖRORD.

Utgifvaren af dessa få blad har trott, att det icke torde vara utan intresse såväl för Stockholms invånare, som ock för mängen i landsorten, att på ett ställe ega en temligen trogen afbildning af Birger Jarls bildstod samt ett urval af de flera förtjenstfulla uppsatser, som med anledning af högtidligheten vid dennes aftäckande varit synliga i hufvudstadens tidningar, och denna förmodan har varit orsaken till tillkomsten af närvarande lilla skrift, hvilken torde komma att efterföljas af en likadan vid det snart inträffande aftäckandet af den andra af Fogelbergs skapelser: "Carl Johans bildstod".

* * * *

1.

Tanken på uppresandet af en minnesvård åt den store Jarlen i den stad han grundat, uttalades offentligen allraförst af författaren till en i Posttidningen den 12 Juli 1845 införd artikel (B. v. Beskow), uti hvilken, efter en kort inledning med afseende å Professor Fogelbergs ankomst till hufvudstaden, följande förslag underställdes det allmänna omdömet:

Då vår berömde landsman, professor Fogelberg, på sin hitresa, besökte Götheborg, emottogs han der med ett uppdrag att, till oförgänglig prydnad för sin födelsestad, utföra en bildstod af stadens grundläggare, Gustaf Adolf den store. Vore det icke Sveriges hufvudstad värdigt att följa ett dylikt föredöme? *Äfven Stockholms grundläggare kunde förtjena en minnesstod. Platsen är lätt funnen, t. ex. planen framför Riddarholmskyrkan* *), der bilden skulle synas icke blott från Riddarholmen, Riddarhus-torget, Myntgatan och en del af Norrbro. (om ett par träd vid Riddarhus-torget borttoges), men äfven vara ett bland de första föremål, som mötte de många själedes från Mälaren ankommande, och således besanna, hvad *Birger Jarls* odödlige loftalare säger om

*) Bildstoden har dock blifvit mindre fördelaktigt placerad, der den nu står.

denne store mans förtjenster, att de, "liknande de resliga tornen af en präktig stad, äro de första föremål, som möta ögat då man "nalkas, de sista det förlorade på afresan". Den kostnad, som Götheborg kan egna åt en dylik minnesvård, bör väl det 3 till 4 gånger folkrikare Stockholm äfven kunna offra."

Förslaget vann öfverallt anklång, och omfattades isynnerhet af d. v. Öfverståthållaren, Herr Friherre *Sprengtporten*, med det utmärktaste nit och en sällspord frikostighet. Redan den 23 nästföljande *Augusti* sammanträdde, i följd häraf, Stockholms *Borgerskaps Femtio Äldste* och beslöto att "å borgerskapets vägnar låta utfärda listor inom borgerskapets särskilda klasser, till subskription för uppförande af en staty i kolossal storlek af *Stockholms grundläggare, Birger Jarl*". Magistraten anmodades att på lämpligt sätt låta detta beslut komma till allmänhetens kunskap, med inbjudning till hufvudstadens öfriga invånare att äfven deltaga i subskriptionen, hvars lägsta belopp bestämdes till 32 sk. b:ko. Statyens modellering uppdrogs åt professoren *Fogelberg* och platsen för dess uppställande skulle utses å Riddarholmen. — *Magistratens* listor sattes kort derefter i omlopp.

I Februari månad 1847 bildades en komité af hrr Öfverintendenten M. G. Anckarsvärd, Grefve B. von Platen, Hofmarskalken Frih. B. von Beskow, Konsuln C. D. Arwedson samt Guld- och Silfverarbetaren G. Möllenberg, med uppdrag att fortsätta insamlingen och ombesörja arbetets utförande.

Fogelberg emottog uppdraget och gjorde i Rom modellen, samt skickade denna till Inspektorn för kongl. gjuteriet i München, *Ferdinand v. Müller*, hvilken gjöt den i bronz (omkring 4,000 skålpund). Af honom sändes stoden landvägen till Amsterdam, der den inskepades till Sverige. Uppresandet på den utsedda platsen i Birgers stad förbereddes och verkställdes sistlidne sommar, under ledning

af stadens Architect, Intendenten vid K. Öfverintendents-embetet, Prof. *A. Nyström*. Ritningen till stodens kolonn och fotställning är gifven af K. Architekten, Prof. *F. W. Scholander*; kolonnen, af Carrara-marmor, förfärdigad i Carrara af svenske Bildhuggaren *Jakob Lundberg*. Ritningen afsåg en kolonn af granit och blocket var redan valdt. Men dels den mer än dubbla kostnaden för en granitkolonn emot för en af marmor, dels den ofantliga tid som för ritningens utförande i granit skulle åtgått (ensamt kapiteln hade erfordrat tvenne års tid), föranledde att denna plan öfvergafs. På kolonnen läsas orden:

"Åt Birger Jarl, Stockholms grundläggare",

med hvilka ord också är fullkomligen tydligt uttryckt, att stoden *icke* ämnades åt den store statsmannen eller landets regent.

Monumentet är upprest ungefär midt på Riddarholmsplanen, mellan Hofrätts- och Riksgäldskontors-palatserna, midtemot Riddarholmskyrkans norra portal. Till piedestalen, af svensk granit, leder en åttahörnig trappa i tre afsatser, hvarje hörn skyddadt genom en s. k. "afvisare" af granit. På piedestalen reser sig kolonnen, af hvit marmor, i byzantinsk stil, d. v. s. *den* stil, som under Jarlens tidevarf herrskade i Europa. Kapiteln, särdeles bred och utstående, framställer de olika formerna af Stockholms stads fyra gånger förändrade vapen, bland hvilka det sista, som bekant, innehåller bilden af Erik den Heliges hufvud. Monumentets höjd, från nedersta trappsteget till kapitelens öfverkant, är nära ellofva alnar, så att, inberäknad stodens egen längd, $4\frac{1}{4}$ alnar, hela minnesstoden uppnår femton alnars höjd.

Stoden, af bronz, föreställer Jarlen vid en ålder af icke fullt sextio år, stående upprätt. Han håller begge händerna stödda å svärdet, på hvilket, enligt tidens sed, skölden är upphängd. På skölden synes Folkungaättens vapen, hvilket konstnären, i enlighet

med Dahlbergs "Svecia Antiqua et Hodierna", der Jarlens bild och vapen finnas anbragta, måst antaga vara trenne rosor, åtminstone på Jarlens egen tid. Enligt bruket i trettonde seklet, är Jarlen iklädd ett ringpansar, som alldeles betäcker hans armar och ben. Derofvanpå bär han en vapenrock af tunnare tyg, starkt broderad, och utanpå rocken sin mantel, hopfästad öfver bröstet med ett spänne (fibula). Manteln har krage af pelsverk. På hufvudet sitter hjelmen. Konstnären har tänkt sig Jarlen, stående på en af de höjder, som nu tillhöra Stockholm, sluten inom sig sjelf, begrundande sitt värf och likasom upptagen af aningar om den nya stadens framtid.

2.

Birger Jarl var bördig från Bjälbo i Östergöthland, i grannskapet af Skenninge. Det är samma trakt, från hvilken, i våra dagar, en vetenskapsman*) utgått, hvars rykte spridt sig öfver verlden, och hvars bildstod snart skall, genom landsmäns och främlingars samfälda bidrag, uppföras på en af Stockholms offentliga platser.

Birger omtalas ej utan tillägget *Jarl*, namnet på hans embete. Det var dess innehafvande, som satte honom i stånd att göra sina utmärkta egenskaper fruktbarande i de stora värf, han utförde.

Jarlarne innehade magt och anseende, jemförliga med de i Frankrike s. k. *Maires du Palais*. De förra bemäktigade sig här konungatronen, likasom de senare gjorde der. Birger Jarl hindrades af sina medtäflare och sin frånvaro i Finland att sjelf uppträda på tronen. Men i stället valdes hans son Waldemar, i hvars

*) Berzelius.

namn Birger styrde riket till sin död. Han, embetets störste innehafvare i Sverige, blef ock den siste.

Ifrån det Birger, år 1248, blef Jarl, och intill sin död d. 21 Okt. 1266, var han Sveriges verkliga konung. Låtom oss tillse, huru han begagnade sin magt i styrelsens särskilda grenar, samt börja med de främsta, neml. *Kyrkans* angelägenheter.

Sveriges konungar hade väl redan 250 år bekänt sig till kristendomen, och folket var döpt: men kyrkans stadgar voro icke fullständigt införda i riket, ännu mindre åttlydda, icke ens af de andlige sjelfve. En påslig legat och kardinal, kallad till Norge för att kröna dess konung, kom hit i början af år 1248, samma år Birger blef Jarl, för att ordna svenska kyrkans angelägenheter. Det skedde på ett kyrkomöte, som, bredvid Birgers hemvist, hölls i Skenninge, der han och flere verldslige män voro tillstädes. Om konungamakten der utöfvade något väsentligt inflytande, så var det medelst Jarlen, ty Legaten sjelf sade att "genom honom styrdes hela landet". Birgers ställning till Skenninge möte, der svenska kyrkans angelägenheter hufvudsakligen ordnades för den katolska tiden, var att jemföra med riksföreståndaren Carl den 9:s förhållande till Upsala möte år 1593, genom hvilket den protestantiska kyrkans skick bestämdes för framtiden. Men riktningen var olika. I den katolska tiden afsöndrades kyrkan så vidt möjligt från den verldsliga magten och presterne från andra medborgare. Genom Upsala möte återknöts kyrkans samband med samhället. Före Skenninge möte valdes i Sverige biskoparne af folket och insattes i sina embeten af konungen. Nu skulle biskopsvalen, med all verldslig myndighets uteslutande, ske af domkapitlen, hvarföre sådana, der de ej redan funnos, borde inrättas vid alla biskopssäten. Presterna lefde ännu i äktenskap, och åberopade, för detta stora undantag från katolska kyrkans stadgar,

en påfvelig tillåtelse, hvilken dock icke af Romerska stolen erkändes. Nu förbjödos presterne att gifta sig och de som hade hustrur ålades att öfvergifva dem. Kanoniska lagens studium och åtljdnad inskräptes. I stället befriades presterne från våldgästning och deras bidrag till biskoparnas underhåll under desses embetsresor minskades, m. m.

Efter tidens sed ökade äfven Birger kyrkans magt. Åt Upsala domkyrka anslog han, 1257, fattigtionden, och en penning af hvar hufvud, som i Medelpad och Ångermanland fyllt 20 år. Han bekräftade presterskapets myndighet att, i vissa brottmål, ådöma och uttaga böter. Nunnorna i Wreta och Fogelö kloster befriade han från all konungslig ränta. Deremot utverkade han påfvens befallning till presterne om nykterhets m. fl. dygders iakttagande, till uppbyggelse för deras hjord, och ett förständigande till erkebiskopen att årligen besöka stiftets församlingar. I Eskilstuna anlade Birger ett kloster för Johanniter-ordens riddare, och Grå-Brödraklostret i Skara stiftades under hans tid. År 1258 erhöll han påfvens tillstånd att flytta domkyrkan från gamla till nya Upsala, och bedref hennes ombyggnad med sådan verksamhet, att grundval och väggar uppfördes redan i hans tid. Slutligen byggde han äfven och fullbordade Stockholms storkyrka. Vi måste beklaga att hon för närvarande är under iståndsättande och att den kyrkliga högtidlighet, som nu blef till Birger Jarls åminnelse firad, icke kunde hållas i det tempel, han sjelf uppfört, och som utan tvifvel är den enda byggnad, som ännu från hans dagar i Stockholm kvarstår. Hon är dock icke oförändrad. Gustaf Wasa lät, för att vinna utrymme till slottets anläggning, förkorta henne. I stället utvidgades hon på bredden. Tornet ombyggdes under Fredrik den 1:ste.

Att Birgers *lagskipning* varit hård och mindre samvetsgrann

kan slutas af det sätt, hvarpå han behandlade sina egna släktningar. Desto utmärktare var hans *lagstiftning*. Han införde den allmänna *landsfriden*, för hvars brytande boten kallades *edsöre*, emedan freden "fästades med konungens *ed* och alla de förnämsta mäns i riket". Genom denna fred stadgades, med skärpta straff, *Hemfrid*, *Qvinnofrid*, *Kyrkofrid* och *Tingsfrid*, genom hvilka stadganden den öfver sin samtid i upplysning stående lagstiftaren, medan tiden ännu ej var mogen att helt och hållet qväfva den fordna sjelfhämden, den urgamla råa egenmäktigheten, åtminstone åsyftade att tillvägabringa några väsendtiga inskränknningar, genom fridlysandet icke allenast af de ställen, der *gudstjenst* firades eller *dom* fälldes emellan tvistande, något som redan hedendomen aktat heligt, utan äfven af hvarje mans enskilda *hem* samt slutligen genom *qvinnans* frikallande från att, såsom förut ej så sällan egt rum, vara ett lagligt byte för hvarje förstkommande öfvermäktig våldsverkare. Hvem som bröt edsöret skulle dömas fridlös öfver hela riket, hade förverkat allt hvad han egde "ofvan jord", och kunde ej, utan målsegandens förbön, få förlika sitt brott genom böter. Birger skärpte straffet för dråp samt sökte i möjligaste mätto förekomma envig och *sjelfhämd*. Han aflyste att i rättegångar begagna det från hedendomen kvarstående bevisningssätt, som kallades *Jernbörd*, hvars afskaffande påfven, redan i Erik den Heliges tid, påyrkat, samt Norges konung nyligen, under den pållige legatens dervaro, utfört. Detta bruk bestod deri, att käranden bevisade sitt påstående, eller den tilltalade sin oskuld, derigenom att han, med blottade fötter, gick på glödande jern eller bar sådant med bara händerna. Jarlen förbjöd en hvar att sjelf gifva sig till träl, hvilket på den tiden brukades af fattiga och värnlösa människor, hvilka derigenom sökte förvärfva sig uppehälle och skydd, samt fördenskull kallades *Gäf-* eller *Gäf-*

voträlar. Då han 1260 med stor prakt i Jönköping firade sin son Waldemars bröllop med danska prinsessan Sofia, påtjöd han, att syster skulle ärfva hälften med broder. Förut fick hon ärfva blott om broder ej fanns, eljest hette det: *gånge hatt till och hufva ifrån.* Han förbättrade och förökade Uplandslagen till det fullständigare skick, hvori den af sonsonen sedermera utfärdades. Men största omsorgen använde Jarlen på fullständigandet af sin hembygds, Östergöthland, lag, hvilken han 1260 utfärdade. Der afskaffade han det förut brukliga utmätningssättet, hvarigenom makas och barns andelar i boet ofta medtogos, och införde den i Sveriges lag ännu gällande grundsats, *att ingen må annans lott förverka utan hvar sin sak ensam böta.* Serdeles omtanke använde Jarlen att, af de för särskilda städer gällande Birke-Rätter och sedvänjor, sammanfatta en för Stockholm enkom beräknad stads-lag. Denna blef sedermera af Magnus Smek så utvidgad, att den förklarades för allmän stads-lag, hvarefter den, i en långt sednare tid, af den store Gustaf Adolf, för samma ändamål bekräftades och trycktes.

I *krigs-* och *utrikes* förhållanden var Birger Jarl icke mindre omtänksam och driftig. Genast efter det han blifvit Jarl måste han begifva sig till Finland, för att skydda dervarande svenske nybyggare och kristnade finnar mot det inre landets hedniske invånare. Desse ville fördrifva dem, sedan svenskarne, på Newafloden, lidit ett nederlag af den Nowgorodske fursten Alexander, hvilken af sin seger blifvit kallad Newski. Birger hade framgång både mot kareler och tavastländningar, förfor emot dem med en korsfarares hårdhet, och lät döpa dem med våld. För att hålla dem i tygeln, anlade han Tavastehus slott och begaf sig åter hem 1249. Men han måste samma höst återvända till Finland för att göra ryssarne motstånd, hvilka uppeggat och understödt finnarne.

Under tiden inträffade konung Erik Halte och Läspes död, då Jarlen ställde sakerna med Ryssland det bästa han kunde och skyndade hem. Några år derefter blef ryske prinsén Andreas Jarislawitsch ur sitt land förjagad af sin broder Alexander Newski, och tog med gemål sin tillflykt till Sverige, der Birger Jarl skyddade honom. Åbo slott påstås af somlige hafva haft Birger till grundläggare. Till förpost mot de östra fribytarne anses Jarlen hafva först anlagt Castelholm på Åland. Det var ock förnämligast för att hindra esthers och liffländares härjningar i Mälaren som Birger Jarl befästade Stockholm till "lås för Mälarens sjö" såsom rimkrönikan uttrycker sig. Han anlade torn vid båda utloppen, der slottet nu står och der Jerntorget är. Öster och vester om staden, der de inre sidorna af öster- och vesterlånggatorna nu befinnas, uppförde han murar. I hjertat af landet anlade han Köpingshus i Westmanland, och förmenas hafva grundlagt slottet i Örebro.

När Birger tillträdde Jarla-embetet var Sverige, i anseende till Wermland, i oenighet med *Norge*, hvilken Birger Jarl så bemedlade, att fred afslöts 1250, med vilkor att det ena riket ej skulle bistå det andras fiender. Sedan äktenskap mellan Håkan den unge i Norge och Jarlens dotter Richissa vid samma tillfälle blifvit uppgjördt, förblefvo Sverige och Norge i godt förstånd med hvarandra intill Jarlens död. Han befästade imellertid gamla Elfsborg och föranlät derigenom Norges konung att kort derefter börja anläggningen af Marstrands fästning.

I hänseende till *Danmark*, der uppror och konungens förgiftning af undersåtarne samt brodermord inom det regerande huset med hvarandra afvecklade, var Birger Jarl fredsmedlare och förlikare, ännu mera än i hänseende till Norge. Oaktadt dessa skakningar i grannriket, bibehöll han icke blott Sverige i fred med det samma, utan han förekom äfven normmäns och danskars samman-

drabbande i öppet krig, hvilket de några gånger voro på väg att begynna. Ehuru konung Abels enka förmälde sig med Birger, i förhoppning att, genom honom, främja sina afsigter i Danmark, så afhöll han sig likväl från all fiendtlig inblandning deri. När dess konung Kristoffer och erkebiskopen Jacob i Lund blefvo oense, antogo de Birger till skiljoman sig imellan, så att han satt ordentligen till doms öfver dem på Fjellhem i Halland, låtande den ene efter den andre andraga sina skäl och motskäl. Då konungen låtit fängsla erkebiskopen och derföre med hela sitt rike bannlystes af påfven samt fördenskull hotades med krig af Birgers egna svägrar, hertigarne af Holstein, så lät han icke af dem förmå sig till Kristoffers öfvergifvande, utan förde, i förening med Norges konung, en krigshär till Kristoffers hjälp. När denne i detsamma blef förgifven af biskop Arnfast i Aarhus, samt hans son och enka blifvit i de derpå följande striderna tagna till fånga hade de Birger till större delen att tacka för sin befrielse. Då Kristoffers syster, Sofia, förmälde med Waldemar, gaf konungen henne Malmö och Trelleborg till brudskatt; men deras besittning deraf blef utan varaktighet.

Innan Birger blef Jarl, utförde han mot Danmark, till *hansestädernas* fördel, en lysande krigsbragd till sjös. Lübeck hade, år 1241, med Hamburg och andra städer, ingått en närmare förening och blifvit hanseförbundets hufvudort. Konung Erik Plogpenning i Danmark ville stäcka detta uppväxande välde, angrep Lübeck år 1246 till lands och sjös, anlade skansar vid Trawesfloden och lät draga jernkedjor öfver den, för att hindra staden från all in- och utförsel. Wisby, som ock hörde till hanseförbundet, ville understödja Lübeck och anropade sin konung om hjälp. Sveriges förnämsta styrka bestod då ännu i sjömagt, om hvars utrustande våra landskapslagar meddelade föreskrifter, så att flottan genast

var tillreds. Befälet anförtroddes åt Birger, som vid Gottland mötte Wisbyboarnes skepp. Fartygens kölar försågos med stora och hvassa jernbeslag; så att, när Birger begagnade en strykande vind, för att med fulla segel inlöpa i Trawen, söndersprängdes danskarnes kedjor. Svenska hären inkom i staden med nödig undsättning och hvad man för öfrigt behöfde, så att danskarne nödgades, med oförrättadt ärende, gå derifrån.

Såsom krigare lär Birger hafva i skölden fört ett lejon, hvilket äfven synes på hans mynt af år 1251, likväl dels med, dels utan de 3:ne strömmarne, hvilka äro betecknande för Göta lejon. Detta förekommer redan på mynt af konung Philip, af Ragvald Knapphöfde, af Sverker den 1:ste, Erik den helige och hans son Knut. På ett af de Birgers och Waldemars mynt, hvilka tros vara slagna med anledning af Stockholms anläggning, förekommer på den ena sidan en stadspört med tvenne torn, som den tiden lär varit Stockholms vapen och, på den andra, ett lejon. Då det är troligt, att Göta lejons kvarblifvande i riksvapnet just befrämjats deraf, att Götasläkten, folkungarne, förde ett liknande eller nära nog detsamma, så torde det vara ett misstag, att bildstodens sköld förer 3 rosor, och att rosen finnes, men att Göta lejon saknas på fotställningen, hvilken för öfrigt prydes med Stockholms nuvarande vapen.

Det väsendtligaste, som man vet Birger Jarl hafva för *närin-garna* uträttat, är visserligen Stockholms anläggning på ett ställe, som så väl egnade sig till handelsstad. Att han icke ämnade den blott till fästning, synes deraf att han helgade Storkyrkan icke åt St. Göran eller något annat krigare-helgon, utan åt St. Niklas, hvilken af katolikerna anses för handels och sjöfartens synnerlige beskyddare. *Stockholm* (betydande *Sundholm* af samma rot som *Stäke*) var väl bebodt långt före Birger Jarls tid, men blottstält

för ständiga plundringar, utgjorde det förmodligen endast ett föga betydligt fiskläge. Först genom holmens befästade och möjligheten att spärra de båda sunden, kunde stället blifva en stad. Jarlen förutsåg hennes blifvande betydighet samt gaf henne på förhand privilegier och lag, år 1253.

Om vår *utrikes handel* för denna tid känna vi allt för litet. Dock vet man, att Birger, genom Lübecks befrielse, beredde svenskarne den fördel, att de, till erkänsla,ingo i lång tid drifva sin handel tullfritt i Lübeck, hvilket i synnerhet kom Wisby till måtta.

För den *inre rörelsens* befrämjande, hvilken i synnerhet hämmades genom brist på landsvägar, bemödade han sig om sådanas anläggning. Icke blott prester, utan äfven andre undersåtar, sökte han skydda mot friskjuts och våldgästning. För detta ändamål ernående förordnade han, i de vid vägarne belägna gårdar, skjutsrättare, som skulle tillse att samma hemman icke ständigt, eller allt för mycket, besvärades med gästning och friskjuts, utan att denna tunga någorlunda gick laget om.

Birger Jarl dog på Hjelmholund (d. 21 Okt. 1254) och begrafns i Warnhems kloster i Westergöthland, der hans svåger Erik halte och läspe, samt dennes fader och farfar förut voro begrafne. Både gammal och ung, säger rimkrönikan, beklagade att hans lif icke varade längre.

3.

Att den bekanta satsen: "Sverges historia är dess konungars" icke tål vid någon sådan strängare tillämpning, som man från vissa håll velat gifva den, derom vittnar redan den omständigheten, att de regenter utan konungakrona, som Sverige haft, just höra till svenska folkets största och ädlaste historiska minnen. Birger

Jarl, Thorkel Knutson och Sturarne uppväga i vår medeltids häfder hela längder af konungar.

Den store svenske folkungajarlen, som i sin starka hand sammanhöll regeringstyglarne, hindrade att landet, till förfång både för konungamakten och folkfriheten, sönderslets af aristokratien, och likasom Pipin blef stamfader för en ny konungaätt, ur hvilken sedermera äfven Wasasläkten velat härleda sina anor, är en historisk personlighet, som väl är värd att lefva i ett ärofullt minne och som kan tåla vid en jemförelse med de utmärktaste regentpersonligheter, som något lands historia har att uppvisa. Sverige hade före honom egt många stora och ädla regenter, berömda genom bragder, genom vänsällhet och fromhet. Birger Jarl var den förste af Sverges styresmän, som kan kallas en statsman i detta ords mera omfattande betydelse. Han uppfattade idéen om samhället såsom en makt, öfverordnad och skyddande individerna; först från hans tid kan man säga att ett nyare, på kristendomen grundadt lagbundet samhällsskick fått inträde i vårt land; och om man icke kan påstå att han i sina planer, sträfvanden och genomförda verk visat sig stå öfver sitt tidevarf, så kan man dock med full trygghet sätta honom i jembredd med det bästa af hvad den tiden hade att uppvisa i själsodling och statsklokhhet.

Denna Birgers regentstorhet visar sig inom alla områden af statsmannaverksamhet. Äfven den krigiska äran bidrager i riklig mån att höja hans popularitet. Det var han, som med segerrika vapen varaktigt eröfrade Finland åt Sverige och med detsamma åt kultur och kristendom; i härtåg mot ryssarne utvecklade han personlig tapperhet och kämpade, enligt ryska annalister, personligen med ryska storfursten Alexander Newski. I sin utrikes politik visste han framgent iakttaga så mycken värdighet, fasthet och klokhhet, att ingen vågade angripa Sverige, hvaremot dess okrona

regent kallades till medlare mellan Norge och Danmark och uti de inbördes stridigheterna i det sednare landet, mellan medlemmarne af konungahuset samt mellan tronen och altaret; Birger Jarl satt i Halland till doms öfver Danmarks konung och Lunds erkebiskop och dömde fred och förlikning dem emellan.

I sitt eget förhållande till hierarkien iakttog han samma klokhets och fasthet. Han ärade kyrkan, i hvilken han såg en bundsförvandt mot den vildhet och råhet, som han ville undertrycka genom sed och lag; han visade henne billighet och rättvisa, så att inga grundade klagomål kunde uppkomma; men han fikade icke i svaghet eller vidskeplig andaktsfullhet efter dess gunst genom rika förläningar af gods eller ökade privilegier. Vid hans hof visades ingen skuggrädsla för Rom eller någon affekterad asketism. Der rådde en prakt, som förherrligades af gladt samlif och af konsten; der ljödo de sista isländska skaldernas sånger efter förntida sed.

För landets materiella utveckling gjorde han mer än någon före honom. Genom avslutande af handelstraktater sökte han att inleda landet i lifligare kommersiella förbindelser med fremmande länder. Han ifrade för lättandet af de inre kommunikationerna och var den förste, som tänkte på något slags reglering af skjuts- och gästgifveriväsendet. Med all makt sträfvade han att undanröjja hindren mot handelsrörelsens och näringarnes uppkomst, och med honom begynner en alldeles ny tid för utvecklingen af hela vårt stadsväsende, då begreppen stadsrätt och stadsfrihet förut voro hos oss obekanta.

Störst står Birger utan tvifvel som lagstiftare. Han sökte först att göra kristendomens anda gällande inom lagstiftningen och att gifva hela samhällsförfattningen karakteren af ett fridsförbund. Genom hans fridslagar skedde den första öfvergången från den hedniska

sjelfhämnden till statens straffande makt. Kristendomen hade väl förut verkat i tysthet för trälldomens inskränkning och afskaffande, men den första lagstiftningsåtgärd i denna riktning togs genom Birger. Liksom Birger trädde i Erik den heliges spår i sträfvan- det att kristna och kultivera Finland, så gjorde han det äfven deri att han ville bringa till erkännande och föröka kvinnans laga rättigheter. Den arfslag han stiftade till förmån för kvinnan var ett ofantligt steg framåt i en tid, då egendomens sammanhållning ansågs så utomordentligt vigtig. Man fattar detta lätt, då man be- sinnar, att lagstiftningen i detta hänseende under 600 år stannade på samma punkt, och att det nästa steg som togs framåt skedde för 9 år sedan och då mötte så mycket motstånd af dem, som menade, att vi ännu ej vore mogna att gå längre än Birger Jarl gjort.

Att en så kraftfull regent och en så stor reformator icke skulle förete några anledningar till klander, vore mera än någon skulle kunna vänta. Det är naturligt att de många enskilda per- soner, hvilkas välfärd och intressen kommo i kollision med Birgers makt och reformplaner, skulle se honom i ett särdeles ogynnsamt ljus och att hatet skulle söka att svärta honom; liksom det å an- dra sidan är naturligt, att Birger icke kunde lösgöra sig från sin tid, och att man kan anmärka hos honom fel och misstag, som ha sin grund och rot i det tidevarf, hvori han lefde. De tvenne stora klagomål, man vanligen anför mot honom, äro ej fullt histo- riskt befogade. Han betedde sig visserligen vid Herrevadsbro strängt och skoningslöst mot hufvudmännen för det upproriska, sjelffrådiga partiet; men han fann det nödvändigt, om det för landet så ytterst behöfliga lugnet och ordningen skulle kunna uppnås, och de vun- nos, sedan de oroliga hufvudena föllit. Han sökte freden och han höll sedan freden vid makt utan tyranni och utan orättvisa. Säg-

nen att han skulle genom nedrigt förräderi och menediska löften fått sina vedersakare i sin hand, ha nyare forskningar visat vara alldeles opålitlig; den grundar sig endast på en vers i rimkrönikan hvars författare för denna period ofta tager sig en temligen stor *licentia poetica*, och bekräftas icke af den med tilldragelsen samtida norska Håkanssagan och andra historiska källor. Att han tilldelade sina yngre söner hertigdömen, kan, ehuru förderligt det var till sina följder, ej med fog klandras, då det så noga sammanhängde med den tidens åsichter i alla Europas länder och han trodde sig derigenom kunna förebygga inre stridigheter och betrygga konungadömet.

Birgers anletsdrag ha icke blifvit bevarade åt vår tid genom någon fullt tillförlitlig bild. På Gripsholm finnas likväl tvenne temligen gamla, sinsemellan icke lika afbildningar af den store jarlen. Det ena, som skall vara en kopia efter en bild, som blifvit funnen i Tavastehus, är ett miniatyrkroppstycke, måladt på trä, och framställer jarlen, hållande ett ris i ena handen och en knutpiska i den andra, med inskription: "den store fursten Birger Jarls afbild, beskådad i Tavastehus' slott uti Finland, sedan han drifvit Finnar och Tavastener till den kristeliga tron och derefter lade grunden till Stockholm". Det andra, som blifvit skänkt af friherre A. L. Stjerneld, är ett bröststycke med inskription: "Birger Jerrl till Bjällbo, † 1266: Wasasläktens fädernefolkunge"; "måladt uthi H. Hans tid". Under inskriptionen är jarlens vapen: ett gult lejon på blått fält.

4.

Klart belyste morgonsolen Birgers herrliga stad den 21 Oktober 1854, årsdagen af Birgers död. Kring en ny minnesvård, å planen på riddarholmen, flockade sig på morgonen och förmid-

dagen Stockholms innebyggare, allt mer och mer talrika, till dess vid middagstiden de i en enda öfverskådlig massa uppfylde Riddarholmen, Riddarholmsbron, Riddarhustorget och kringliggande trakter. Från klockan 1 samlade sig småningom uti Riddarholmskyrkan de personer, som dit erhållit inträdesbiljetter.

Under tiden hade de, som subskriberat till Jarlens minnesvård, samlats å Rådhuset, dit äfven en stor mängd icke-subskribenter likaledes sammankommit. Kl. 2 e. m. utträdde från Rådhuset stadens n. v. Öfverståthållare, Grefve *Jacob Essen Hamilton*, beledsagad af Magistraten, Borgerskapets Femtio Äldste och Subskribenterne samt ett stort antal af stadens öfriga invånare, hvilka frivilligt anslöto sig till processionen.

Tåget gick, under ringning med Storkyrkans och Riddarholmskyrkans tornklockor samt instrumentalmusik från den vid foten af stoden placerade musik-korps, öfver Riddarhustorget och Riddarholmsbron till Riddarholmskyrkan, och in genom kyrkans vestra portal.

Vid processionens inträde i Riddarholmskyrkan uppstämde orgeln en festmarsch, hvarefter folksångföreningen afsjöng koralen "Hela världen fröjdes Herran". Pastor Primarius Pettersson framträdde i mess-skrud för altaret, der han höll ett tal om förtjenssterna hos den store man, hvars minne nu firades, tackade Gud för alla stora verk som genom honom och andra fosterländskt sinnade män blifvit uträttade, fridlyste den resta minnesvärden, och nedkallade Herrans välsignelse öfver land och folk. Sedan processionen utträdt på Riddarholmstorget uppstämdes af folksångföreningen Häflners: "Låt dina portar upp", ackompanjerad af blåsinstrumenter. Efter några ord om den skuld, som efterverlden nu

afbördade, gaf öfverståhållaren tecken till stodens aftäckande; alla hufvuden blottades och med ens framträdde den gamle jarlen, i sin kraftiga och imponerande hållning, och helsades af folkmassornas jubelrop. Derefter sjöngs folksången, åtföljd af fanfarer. Från Skeppsholmen gafs salut af 56 skott. Alla skepp i hamnen flaggade. Oaktadt enkelheten i hela denna högtid visade sig dock i uttrycket hos alla deltagande och de ofantliga folkmassorna, att det var en verklig nationalfest som firades.

5.

**Skålar vid festmåltiden efter aftäckandet af Birger Jarls
minnesstod.**

För BIRGER JARLS minne.

Den tysta nattens stjernor skeno
På obebodda kedjeskär, *)
Kring vilddjursnästen stormar hveno,
Blott hafsörn satt som Konung der;
Den vilda kraften bjöd i Norden,
Bröt templets liksom tingets fred,
Ej fridlyst tjäll bar fosterjorden,
Och trälens lott den fallne led.

Då ljuder af en väldig ande
Ett herrskarord, kring haf och land:
"Med ljus och rätt sig styrkan blande
Och lagen fjettre våldets hand;

*) Ridderholmens gamla namn.

Rättvisans skyddsvärn ringmur slute
 Kring odlarns hydda och hans graf,
 Sin rätt, sin frihet qvinnan njute,
 Och norden bäre ingen slaf!"

Sig ordnar så, i Götens bygder,
 De högre samhällskrafters här,
 Och ljusets segrar, borgarns dygder
 På kämpars mull uppspira der.

Men vid *Hans* fot, som mäktat kufva
 Fornålderns mörker, uppstår glad
 Den Mälarborg med segerhufva,
 Den tornbegrönta kungastad.

Han byggt det bo, hvarur de ljungat,
 Kungsörnarne, kring jorden fram,
 Hvarfrån de segerns åskor slungat,
 När draken ut till härfärd sam.
 Den strid för menskorätt, för ljuset,
 Som kämpats af de fries land,
 Den kraft, som slog en verld i gruset,
 Som frön de lågo i hans hand.

Djerft må Han lyfta herrskarpinnan
 Vid Ridderholmens kungagraf,
 Derunder hvila, vid hvarannan,
 De store, som oss himlen gaf,

Och lugn från segerpelarn blicka
 Till andre Gustaf, tolfte Carl,
 Och dem en faderhelsning skicka;
 Som vi, de vördat Birger Jarl.

Hur än må vexla dagens strider,
Han i vår häfd, med säkra drag,
 Skref in, som arf, för alla tider,
 Sin hufvudstad, sin frihetslag,
 Hans ära växa skall med båda,
 Så långt de nå på jordens ring,
 Och vill Hans minnesvård du skåda,
 Du Stockholmsbo, — se dig omkring!

Till FOGELBERG.

Och Du, som oss Hans drag förklarar,
 Väckt åter vårt Folkungablod,
 Du i Hans bild jemväl bevarat
 Din egen äras minnesstod,
 Och Birger Jarl, så Norden ville,
 Left trefaldt opp bland våra berg:
 I sina verk, i Lehnbergs snille,
 Och nu i bronz af Fogelberg.

Stor är den makt, att återkalla
 Hvad se'n årtusenden försvann,
 Att öfver tid och form befalla,
 En dröm i marmor göra sann.
 Hur lefvande Valhalladragen
 Af Dig väckts opp på Mälaron!
 Hur väldig Thor bland dunderlagen,
 Och Oden vis och Balder skön!

Snart fylla stoder våra platser.
 Far fort att forma hjeltars rad,
 Till herrskarbilder, bland palatser,
 Byt Götens till Minervas stad.
 Längst ibland alla, konstens flamma
 Af efterverlden käns igen:
 Athen är icke mer detsamma,
 Men Fidias' bild densamma än.

THE FIDIAS

Det är som om man
 Vår är vår
 Du i hans bild
 Du äro
 Det är som om man
 Vår är vår
 Du i hans bild
 Du äro

BIRGER JARL.

Poem af TALIS QUALIS.

Hur hålla landets herrar hus
 Som sätta barn på thronen?
 Så ropte Jarlen utan krus
 Och lade vigt i tonen.
 Men han, som älskade sitt land
 Och ej var van att tigga,
 Tog bara spiran i sin hand —
 Och kronan lät han ligga.

Snart såg han det var farligt skämt,
 Som klemighet förvärrar,
 Att icke hålla tummen jemt
 På Sveriges höga herrar:
 De släckte icke då sin törst,
 Som sparfvarne, på knoppen,
 Men trängdes gerna allra först
 Om kronan opp i toppen.

Och då han ej fick husfrid alls
 Åt kronans gyldne fäste,
 Så vrok han dem med blodig hals
 Tillbaks i deras näste —
 Se'n växte lydnad som ett träd,
 Ett tuktadt, i det inre;
 Man måste vara hårdhänt med,
 När det ej går för mindre.

Så lade han sitt svärd i ugn
 Att smidas om till lagens,
 Som skulle skaffa landet lugn,
 Så nätternas som dagens;
 Ty det var tungt att dagligdags
 Få klagomål med vinden:
 Går bonden in, så öppnar strax
 Våld eller list på grinden.

Och fredligt blef det rundtomkring,
 Och det ger band och styrka:
 Åt qvinnor frid och frid vid ting,
 På landsväg och vid kyrka;
 Och hvart en bonde sedan drog,
 En fröken eller fruga,
 De tänkte: Jarlen vakar nog
 För både oss och stuga!

Och på en skuta i en göl
 Vår handel låg begravnen,
 Men han lät timra den en köl
 Att åka på kring hafven;
 Och såg sig björnens landsman om
 Bland folk på andra stränder,
 Minsann han mindre skarpsynt kom
 Och ej med sämre händer!

Men allt hvad stort han främja lät;

Jag icke tälja lärar;

Det stora är en blomma, det,

Som haft och har mysterer;

Ty kalken, som hon håller mot

Guds klara sol, man skådar,

Men icke hennes gömda rot

Med sina tusen trädar.

Men stå i brons, du man af stål,

Du står der utan like

Och allt för stor att varda mål

För stå i Svearike;

Men bonden skall på dig ge akt

Och ädlingen från borgen,

Och kungar som din hedersvakt

Man ställt omkring på torgen!

7.

Så står han nu afslöjad, bilden af den store och ädle mannen, sådan vi här ofvan tecknat honom. Hvilken tidrymd förfluten, sedan han sjelf lifslevvande stod på samma eller ungefär samma plats och begrundade, hvar han bäst skulle lägga sin stad! Hvilket annat utseende nu än då, ega dessa holmar, höjder, stränder och vikar, som nu tillhöra Stockholm! Hvilka minnen, hopade inom dess trånga rymd, ljufva och bittra minnen af skiften — välsignelserika, ödeläggande, ja, dödsbleka och blodiga!

Dalin räknar stadens första anläggning från år 1254. De första privilegierna gåfvos år 1255. De bekräftades och stadfästades ytterligare vid olika tillfällen, såsom 1441 af Sten Sture, 1518 af påfliga legaten Archimbald (!) och 1635. Sedan 1634 utgör staden ett särskildt öfverståthållaredöme. I långa tider låg Stockholms handel i händerna på tyska hansestädernas folk, och särdeles under Albrechts af Mechlenburg regering, då tyskarnes öfvermägt här så tilltog att de, vid konungens fall, på allvar försökte att göra staden till en medlem af hanseförbundet. Hättebröderna lyckades att från 1388 låta Stockholm bete sig som en stat i staten och på samma gång som en röfwarekula, tills de 1398 måste uppgifva den utsugna staden till Margaretha. Och när Stockholmsboerne 1471 tillbakaslagit danskarne och deras kung Christian I, lät Sten Sture till tacksamhet upphäfva den ända dittills gällande lagen, att hälften af magistratens ledamöter skulle vara tyskar.

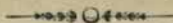
År 1306 afrättades på Södermalms torg riksmarskalken Torkel Knutson och 1319 å sandåsen norr om Mälarens utlopp riksmarsken Johan Brunke samt 1320 å Helge-And's-holmen konung Birgers unge, oskyldige son Magnus; 1520 tillställdes af Christian II å Stortorget det gräsliga Stockholms blodbad; 1558 afrättades å Brunkeberg Göran Persson Tegel; 1756 på Ridderhustorget grefve Erik Brahe samt baronerna Horn och Wrangel. På samma torg blef 1810 riksmarskalken grefve von Fersen af en rasande folkhop mördad. — År 1349 härjades staden af pesten, som hem-sökte hela vår verldsdel; 1484 borttryckte här pesten 15,000 (?) människor och 1495 gick han här åter. Af koleran har staden varit angripen åren 1834, 1853 och 1854.

Fiendtliga anfall har Stockholm flera gånger haft att utstå. 1370 hitkom Norske konungen Håkan för att befria sin afsatte och sedan 7 år i Stockholms slott fängslade fader Magnus och slog läger på "Kungsbacken". Derpå följde drottning Margarethas tvister med Hättebröderna, som dock måtte gifva sig 1398. År 1471 kom danske konungen Christian I med en stor flotta till Djurgården och Skeppsholmen, samt landsatte sina trupper å norrmalm och slog läger på Brunkeberg, men blef, såsom ofvan sades, af Stockholms innevånare afvisad. Vintern 1501—1502 måste Sture belägra staden och ryckte den ur Danskarnes händer. 1518 var Christian II för första gången härutanföre, och slog läger å Södermalm (åsöna). Två år derefter belägrade han staden, som försvarades af Christina Gyllenskjerna. Kungen hade då med sig en betydande flotta, understödd af erkebiskop Trolles 5000 man, hvilka slagit läger å norrmalm. En ny belägring utstod staden 1523, men hvilken slöts med Gustaf Eriksons Wasas högtidliga intåg och danskarnas fördrifvande. 1568 kom för en kort tid åter en fiendtlig här i stadens omgifningar, men portarne öppnades snart. 1743 inmarscherade de upproriska dalkarlarna på norrmalm, och en strid med trupperna uppkom, i hvilken 50 dalkarlar stupade, 80 sårades och de öfriga sträckte gevär. 1809 inmarscherade här den s. k. vestra arméen, som begifvit sig hit för att medverka till tronhvälfningen.

Stadens första fästningsverk byggdes under loppet af 1250-talet och 1264 höjde sig redan bykyrkan, der nuvarande Storkyrkan står. År 1282 grundlades af Magnus Ladulås Claræ nunnekloster, och snart Fransiskaner- eller Gråmunkeklostret på Kedje-

skär (Riddarholmen), hyarest och Magnus 1290 begrafns. 1336, samma år, då Magnus Eriksson och Blanca af Namur kröntes i Storkyrkan (första kröning i Stockholm) anlades Dominikaner- ("Svartbrödra")-klostret (vid "Svartmangatan"). 1407 nedbrann hela staden, med undantag af slottet, kyrkan, rådhuset samt 6 andra hus, och 400 personer omkommo. När Gustaf Wasa 1523 höll sitt intåg, utgjorde den nu s. k. "staden inom broarne" ännu den enda egentligen bebyggda delen af Stockholm; och Jacobs samt Mariæ kyrkor, jemte ett mindre antal privathus å norr- och södermalm, lät denne konung af strategiska skäl nedrifva, till dess, mot slutet af hans regeringstid, malmarnes bebyggande åter tilläts. Johan III uppbyggde ånyo de begge kyrkorna. 1604 fick normalms "förstad" af Carl IX privilegier att vara "särskild" stad, men införlivades 1635 åter med Stockholm och egde då "tusende gårdar". Trettioåra-krigets hjeltar uppförde ståtliga palatser; det af eld mycket skadade slottet förskönades; riddarhuset grundlades. Carl den Tionde byggde Catharinæ kyrka, och förskönade mycket södermalm. Carl den Ellofte nedref och uppbyggde åter en del af slottet, genom Nicodemus Tessin, men eld förstörde det 1697, då konungen der stod lik, och tornet Tre Kronor (f. d. Kärnan) ramlade. Kongliga familjen bodde derefter i det nu s. k. gamla kungshuset å Riddarholmen, till dess nya slottet 1753 blef färdigt. 1759 nedbrunno Mariæ kyrka och 300 deromkring liggande gårdar. Gustaf den III gaf karuseller på f. d. Hornstorget, som numera kallades Adolf Fredriks, samt byggde Norrbro, Operahuset och skapade så att säga Gustaf Adolfs torg. Ladugårdslandets bebyggande börjades väl redan under drottning Christinas tid; men de flesta der befintliga allmänna byggnader, likasom Carl den Trettondes torg, tillhöra konung Carl Johans period.

Sådana och många flera äro de bilder, hvilka nu skymtat fram ur det förflutna, för hvarje minnesgod Stockholmsbo. Stunden var kommen att gälda framfarna och egna tidens skuld till en stor skugga: skuggan af upphofvet till denna nu så herrliga, palatsfyllda, välmående, folkrika östad — *Birger Jarl*. Ur denna synpunkt är stoden anskaffad, festen uppfattad och genomförd.

Rättelse:

Sid. 15, rad. 18, står: 1254; läs: 1266.

I början af November månad utkommer i lika format som
närvarande skrift en

BESKRIFNING ÖFVER HÖGTIDLIGHETERNA

vid aftäckandet af

CARL XIV JOHANS

STATUE EQUESTRE

på Slussplanen i Stockholm.

Med afbildning af statyen.

Pris: 24 sk. b:ko.

